

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXX

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџићан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина В. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Предраг Пипер,
др Слободан Реметић, др Андреј Н. Собољев, др Живојин Сијанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2014

ISSN 0350-185x, LXX (2014)
UDK: 811.163.41'367.332.3
ID: 207510796
DOI: 10.2298/JF11470137T
Примљено: 20. фебруара 2014.
Прихваћено: 12. марта 2014.
Оригинални научни рад

СРЕТО З. ТАНАСИЋ*
Институт за српски језик САНУ**
Београд

О ВРЕМЕНСКИМ РЕЧЕНИЦАМА СА ПОТЕНЦИЈАЛОМ У ПРЕДИКАТУ

У раду се говори о реченицама са обликом потенцијала и временским везницима међу клаузама зависносложене реченице. Указује се на неке типове временских реченица с потенцијалом о којима у нашој литератури није било ријечи. Нису у питању, дакле, условне реченице с везником *кад* и потенцијалом у предикатима протазе и аподазе, нити временске реченице за исказивање нереференцијалне прошлости. У питању су временске реченице које имају у једној или у обје клаузе облик модално употријебљеног потенцијала, а између клауза је неки од примарно временских везника. Посебно су међу њима занимљиве временске реченице с модално употријебљеним потенцијалом у обје клаузе.

Кључне ријечи и изрази: српски језик, сложена реченица, временска реченица, условна реченица, потенцијал, временски везници.

Као што је познато, потенцијал, модални глаголски облик, јавља се у предикатима простих и сложених реченица. О овом глаголском облику говори се редовно у нашим граматикама, писани су и посебни радови о њему, раније¹ и у новије вријеме². Овом приликом посебно скрећем пажњу на рад Ирене Грицкат јер се она бави

---

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Мусић 1896; Мусић 1898.

² КРАВАР 1985, о мјесту потенцијала међу глаголским облицима у исказивању услова; ГРИЦКАТ 1998, ПИПЕР 1998. Овдје треба навести и рад РАДОВАНОВИЋ 1978, мада није посвећен искључиво овоме глаголском облику.

питањем како је дошло до употребе овог модалног облика у временској функцији, на рад Предрага Пипера, који се бави питањем кондиционалности у простој реченици успостављајући паралелу са сложеном реченицом, али и питањем употребе потенцијала у временској функцији. Милорад Радовановић се у посебном раду бави питањем раширености потенцијала за прошлост (потенцијал 2) и разлозима за његову употребу, те дистинкцијом између потенцијала 1 и потенцијала 2. У српском стандардном језику јављају се зависносложене реченице са обликом потенцијала у предикату управне и зависне клаузе и временским везницима који повезују те клаузе. Граматике и стручна литература указују на то да се потенцијал јавља, између осталих, у условним реченицама. Ту се, поред условних везника, јавља и један од примарно временских везника – везник *кад*, што је са становишта теме овога рада посебно интересно. Такву могућност илуструју следећи примјери.

[1]

1. *Кад би сви људи и жене говорили само четвртком, на свету би било много мање глупости ...* (Дучић, 37).
2. *Могло би се рећи и да човек не би имао ни један дан среће кад би знао за све несреће какве постоје поред њега и од којих пате други људи* (Дучић, 18).
3. *Када би се Земља, из дана у дан, обрћала, одлећела би нам, при сваком скоку у вис, поприлично испод ногу, а кад би се ѿмерала и у простору, ми бисмо у току времена морали видећи како се звезде на другим местима хоризонта уздижу изнад њега, а то нису ни сами Вавилонци до сада опазили* (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, АСК, 24).
4. *Кад би се наша Земља, тако говораше Аристотелес, заиста крећала у простору, онда бисмо у току времена виђали звезде некретнице у различитим међусобним положајима* (Миланковић, *Кроз царство наука*, АСК, 76).
5. *Кад бих вама оставио имање, ви не бисте дали Вукашиновој деци, мојим унучићима, ни грозд да поједу* (Д. Ћосић, *Корени*, АСК, 72).
6. *Страшно ми се некако допада тај момак Дунђерски, лагала бих вас кад би вам казала да то није баш мој тип.* (М. Капор, *Белешке једне Ане*, АСК, 173).
7. *Било би лијепо кад би ипак било* (Вуксановић, 312).
8. *Према Земановом мишљењу, ситуација на Криму била би много једносоставнија када не би било преседана Косова, преносе чешки медији* (П б. 3. 2014, Е).
9. *Кад би било по њеном расположењу, госпођа Давил би се враћила одмах кући, али су дужни обзир захтевали да остане на Благослову ...* (Андрић, 278).

10. *Кад би се њребројило*, не знам шта би исјало (Вуксановић, 246).

Да би зависносложена реченица с везником *кад* била условна, потребно је да у предикату управне и зависне клаузе буде облик потенцијала, што је експлицитно као услов навела Милка Ивић (Ивић 1995, 144); ако тако није, овај везник има временски карактер. Слично је утврдио и Стевановић у својој великој граматичкој у поглављу о погодбеним реченицама (СТЕВАНОВИЋ 1991, 906, т. 812), само што он ту међу оваквим примјерима наводи и оне са временским облицима у предикату па и за њих каже да су овде погодбене, са напоменом да могу бити и временске, па тиме тачну констатацију примјерима замућује³. Овдје је занимљив последњи, десети примјер; у њему се на условну клаузу наслања реченица с обликом презенте у предикату. Међутим, та реченица би могла имати другачији распоред клауза: Не знам шта би исјало *кад би се њребројило*. Пошто нису предмет овог рада, сад се више нећемо задржавати на оваквим реченицама⁴. Овдје би само у виду важне напомене требало рећи то да се у оваквим условним реченицама од везника примарно временског карактера јавља једино везник *кад*; само њега наводи сва граматичка и научна литература, а тако показује и грађа којом сам ја располагао. Ова чињеница је важна и ради утврђивања могућности избора везника у условним реченицама и ради онога о чему ће се говорити у главном дијелу овога рада.

У нашој научној и граматичкој литератури истиче се да се облик потенцијала може временски трансформисати, тј. да се он јавља за исказивање нереференцијалних прошлих радњи (СТЕВАНОВИЋ 1991, ИВИЋ 1995, ТАНАСИЋ 2005 и др.). Кад су посриједи глаголи свршеног вида, онда је потенцијал готово једини способан да исказује нереференцијалну прошлост (ИВИЋ 1995а, ТАНАСИЋ 2005, 461, ТАНАСИЋ 2012, 132–134), други, временски, облици могу служити тек за исказивање неких видова нереференцијалних прошлих радњи (ТАНАСИЋ 2005, на одговарајућим мјестима, говорећи о претериталним облицима).

Познато је такође (в. горе) да се и у временским реченицама у предикату може појавити и облик потенцијала за исказивање нереференцијалне прошлости. Такав случај илуструју следећи примјери.

³ Слично се мијешају ствари и у поглављу о потенцијалу (СТЕВАНОВИЋ 1991, 716).

⁴ Треба рећи да се примјери за погодбене реченице с обликом потенцијала у предикату аподазе и протазе и везником *кад* наводе и у средњошколској граматичкој (Станолчић и Поповић 2005: 396), те у граматичкој за странце (Мразовић 2009: 159) и у граматичкој Станолчић 2010: 407 и 408.

[2]

1. А кад би сутра официри кренули даље, нашли би у првој касаби на такав дочек (Андрић).
2. Кад би био њозван да вечера при столу принчевом, она га не би ни њримејшила ... (Црњански, 115).
3. *Враћала се* тек кад би сутон *изједначио* поцрнеле гране дрвећа с небом, папила светиљку и остајала уз њу до зоре. (Г. Олујић, *Небеска река*, АСК, 16).
4. Кад би била месечина, њроводио сам многе будне часове слушајући дивну мелодију праћену свечаним ритмом атлантских таласа који су се тихо одбијали од стеновите обале (М. Пупин, *Са њаишњака*, АСК, 118).
5. Кад би се неки нови савезник *нудио*, он би *говорио* својој пратњи да је започео љубавну игру ... (Црњански, 130).

У овим реченицама потенцијал је своје основно модално значење замијенио временским, дошло је до временске транспозиције овога глаголског облика. Битна карактеристика је да се у оваквим реченицама увијек исказује неререференцијална прошлост. То се у граматичкој и стручној литератури углавном истиче у вези са потенцијалом у овим реченицама, али се не истиче увијек и то да је потенцијал једини, или готово једини, облик који може исказивати неререференцијалну прошлост са свршеним глаголима. Примјери илуструју различите могућности видске комбинације у предикатима управне и зависне клаузе. Види се да се у предикатима обје клаузе са потенцијалом могу јављати глаголи свршеног или несвршеног вида, а такође да се у управној може наћи глагол свршеног вида према глаголу несвршеног вида у зависној клаузи, те да се може десити и обрнуто. Такође, у једној клаузи може бити предикат у претериталном глаголском облику, док је у другој потенцијал.

Разлика између условних и временских реченица са потенцијалом за исказивање неререференцијалне прошлости јесте и у томе што се код условних из репертоара примарно временских везника јавља само везник *кад*, док се код временских јављају различити везници; неки примјери се наводе и у граматици СТЕВАНОВИЋ 1991: 718 и 877, код АНТОНИЋ 2001: 191. СТАНОЈЧИЋ и ПОПОВИЋ: 396, ТАНАСИЋ 2012: 140 и 141. Овдје се нећемо тиме бавити ни наводити примјере са тим другим временским везницима, пошто се у литератури они могу наћи, а то и није у центру пажње овога рада.⁵

Литература, међутим, није забиљежила још један тип реченица са обликом потенцијала у примарној, модалној функцији у временским

⁵ О временским реченицама са потенцијалом у једној или обје клаузе више се говори у раду ТАНАСИЋ 2012.

реченицама. Боље је рећи – није се посебније бавила таквим реченицама. А може се на почетку поставити питање: да ли се модална радња исказана потенцијалом може временски одређивати, па онда и питање: може ли се потенцијал са модалним значењем јавити у предикату временских реченица, уопште, тј. у предикату управне или зависне клаузе.

Одговор на прво питање није тешко дати: и модалне радње се смјештају у одређени временски одсјек и он се може у реченици и исказати временском одредбом, као што се може и поставити питање кад се врши нека модална радња. О томе свједоче следећи примјери.

[3]

1. Знате ли *кад би ме увајили? Никада!* (М. Капор, *Белешке једне Ане*, АСК)
2. Он је тада казао да *би* припајање делова суседних држава *било организовано након одржавања референдума* међу албанским становништвом (П. 5. 3. 2014, Е).
3. Ја бих у *неким њриликама* заборавио многе ствари ..., али не смијем (Стевановић 1991, 716).
4. Његову спремност да буде суров још *јуче* бих назвао одлучношћу (Танасић 2005, 460).

Како се види, радња исказана обликом потенцијала сасвим се регуларно временски одређује. Овдје посебно треба скренути пажњу на други примјер, гдје је временска одредба са девербативном именицом, и цијела та конструкција може се схватити као кондензатор временске клаузе.

Примјери који слиједу управо илуструју такве временске реченице код којих је у временској клаузи неки временски облик, а у управној потенцијал са својим модалним значењем.

[4]

1. Док он тамо далеко ... *буде учио* велику војничку науку, *могао би* му ткогод цуру *ѝреоѝеѝи* ... (Милошевић 1970, 35).
2. Сигурно горе отац, саопштавајући им Софкину удају, у исто време наређује им да нико о томе не писне, да *не би* ко од комшилука и осталог света *дознао* док се удаја не буде сасвим свршила (Милошевић 1970, 57).
3. *Кад* дође да се мре, *желео бих осѝавиѝи* градску буку и *умреѝи* ведар (Милошевић 1970, 59).
4. А сада ... могу да иду кућама, да се спремају ... да *би били* готови када их *ѝозове* да дођу на свечаност (Милошевић 1970, 59).
5. Зато је он целе ноћи ... морао да се ... чува, да *би* ... пре но што *сване, оѝишао* кући (Милошевић 1970, 63).
6. Чули бисмо је чим се *ѝриближи* (Стевановић 1991, 878; М. Лалић, *Лељејска гора*).

Иако Ксенија Милошевић у примјерима које наводи не коментарише посебно вриједност потенцијала са становишта опозиције модална / временска употреба, јасно је да га она, исправно, схвата у његовом модалном значењу.

Следећи примјери су посебно занимљиви: сад се у временској клаузи јавља потенцијал.

[5]

1. Непосредно пре свога одласка из Травника, пошто би усјавао везинову пажњу, требало је да капицибаша извади други ферман, катил-ферман, којим се везир, као и сви посредни и непосредни сарадници ранијег султана, осуђује на смрт... (Андрић, 48).
2. Наједанпут, стегнута грла и пре него што би брзнуо у плач и гласно зајео, човек окрети главу, ухвати се обема рукама за њу, па усиаде, остави болесницу и појури у суседну собу да се исплаче (Драгиша Васић, *Сабране њриповешке*, 125, АСК).
3. Доста даље нова животиња, боје прљавог сена, издужена и главата; пре но што би човек могао утврдити каква је, заклања је висока трава (В. Петровић, *Африка*, АСК, 93).
4. Око кале се налазило још чистог простора пре него што би се дошло до шуме (Aleksandar Tenodi: *MI о Medvedu*; Оташевић⁶).

У овим примјерима потенцијал у временској клаузи има неспорно модално значење. То се лијепо види у првом, Андрићевом, примјеру. Јасно је да се овдје не може говорити о временској транспозицији потенцијала, јер он у случају временске транспозиције исказује само неререференцијалне прошле радње, понављане радње. А и из саме реченице, и из ширег контекста, очито је да ту није по-сриједи понављање, ради се о појединачном догађају у прошлости. Овакве реченице, колико ми је познато, нису забиљежене у нашој литератури: реченице у којима временски везници чувају своје временско значење, а потенцијал у временској клаузи чува своје модално значење.

И примјери који слиједe слични су; разлика је у томе што у њима потенцијал с модалним значењем долази у предикату управне и зависне временске клаузе.

[6]

1. Али, тако би исто било и онда кад би се јегуља мејаморфозирала у други какав створ, у облику кога је она можда и била хватана, али се није

⁶ Извори уз које стоји „Оташевић“ потичу из корпуса колеге Ђорђа Оташевића, који ми је љубазношћу његовом био доступан.

знало да то није ништа друго но негдашња, сад метаморфозирана јегуља (М. П. Алас, *Роман јегуље*, АСК, 54).

2. Све сам слутила да ћеш баш ти однекуд наићи – прену га, сасвим из близине, Бранкин глас. Глас животворан који разбија маглу, лијечи и подиже из мртвих.
Видио је пред собом два мила насмијана ока, два ока која су сад била читав један свијет. Однекле је чуо и свој рођени глас, измијењен и мукао:
– Ја *бих се и враћио кад бих видио* да те нема с четом (Ћопић, 53).
3. Дипломе не би морале да се нострификују у земљама Европске уније. На овај начин ми *бисмо стварно ушли* у ЕУ пре него што би ушла Србија (НИН 26. 7. 2012, 55).
4. Ти си нов у овом граду и ником нећеš бити сумњив што се распитујеš. Са нама двојicom би, међутим, била сасвим друга прича и вероватно *би нас и уhapsили пре него што бисмо стigli* нешто да покушамо (Aleksandar Tenodi: *MI o Medvedu*, 2012, Оташевић).
5. И да Манулаћ није био онакав какав је, да није једнако чувао дућан и седео пред дућаном и с оцем се разговарао, Мане *би* га ма како *изазвао* – како је љут био на њега – и *пошукao се* с њим чим би га први пут *срео и нашао*. (Сремац, *Зона Замфирова*, АСК, 47).
6. И тако ми се чинило да *би се* то све *почело снураити и одмотавати чим бих ступио* ногом у собу где су болесници (Л. Лазаревић, *Приповејке*, АСК, 4).
7. Јето, брате Брне, ти би нам могâ бити мештар у свему а завртија си у главу да *би ирснуја* кâ водени мијур чим би изашâ на арију. Како се то може разумити? (С. Матавуљ, *Бакоња фра Брне*, АСК, 110).
8. Да сам на твом месту, ја *бих се добро размислио пре него што бих овако нешто написао и јавно изнео* (Оташевић).
9. Мада, *морао бих да оставим* нека питања произвођачима пре него што бих одлучио ... (Оташевић).
10. Потребан ми је програм помоћу којег *бих могао да саставим* одређене податке са тог харда пре него што бих га формирао (Оташевић).
11. Пре него што бисмо саставили с радом Скупштине, *желео бих да вам изнесем закључке* радног председништва (Оташевић).
12. *Требало би да дефинишемо* шта би то технички значило пре него што бисмо даље разговарали о томе – објаснио је Кустурица (Оташевић: Данас).
13. У супротном, она би могла да каже само једној особи, та једна особа следећој и пре него што бисте иреинули, цела канцеларија *би брујала* о томе (Оташевић: 24 часа).
14. Непосредно пре но што би склизнула између Ганимеда и Луцифера, Европа *би се иреиворила* у злокобни, црни диск, овичен прстеном јаркоцрвеног пламена (Оташевић).

15. Филип је најпре казао да *би волео да зна* шта она мисли о томе пре но што би се усудио на тај корак ... (Оташевић).
16. *Учинио бих* многе ствари пре но што би уошшије дошло до *йреговора* (Оташевић).
17. Док бисте ви *шетали* поред Саве, ја *бих завршио* посао у предузећу (Разг.).

И у овим реченицама везници имају своје временско значење, а потенцијал има своје примарно, модално, значење. Уосталом, у условним реченицама се и не могу наћи други везници са списка временских сем везника *кад*. Најређе су овакве реченице управо с временским везником *кад*; тако се често јављају погодбене реченице. Зато је потребно да буде на неки начин искључена могућност таквог тумачења реченице да би она била временска, што у наведеним примјерима и јесте случај. У првом примјеру се тај везник директно наслања на временски прилог *онда*⁷. У другом примјеру из ширег контекста се види да је ријеч о временској реченици, мада у оваквим реченицама није лако утврдити границу између ова два типа реченица. У осталим примјерима није спорно да се ради о временским реченицама пошто је јасно да се не ради о прошлим понављаним радњама.

У овим реченицама није извршена временска трансформација потенцијала; он није употријебљен временски. С друге стране, ово нису погодбене реченице. Ради се, дакле, о временским реченицама са модално употријебљеним потенцијалом у облику предиката. Оне се јављају у различитим функционалним стиловима српског језика. Иако се јављају у различитим функционалним стиловима, иако се јављају и у књижевним дјелима која припадају српској класици, наша граматичка ни лингвистичка литература нису забиљежиле овај тип временске реченице. Међутим, у језику штампе нашло се доста примјера са оваквим временским реченицама – код којих се облик модалног потенцијала јавља у обје клаузе. То би могло говорити и да у савременом српском језику расте фреквенција оваквих реченица. Неколико пронађених примјера нешто другачије структуре реченичне, гдје је у управној клаузи неки други глаголски

⁷ У српској литератури се не гледа јединствено на појаву кореферената испред временских везника: једни аутори сматрају да се у таквим случајевима, а такав је и ова наша реченица, ради о релативној реченици. О томе се опширно говори у књизи Иване Антонић (2001: 278–313). Мени се чини прихватљивим њено мишљење које износи након разматраних мишљења и анализе многих примјера – да се ту ради о временској реченици.

облик – временски или императив [5], упућује на закључак да се у савременом српском језику радња управне клаузе све чешће временски детерминише временском клаузом са обликом потенцијала с његовом примарном, модалном вриједношћу. С друге стране, примјери из књижевноумјетничког стила иду у прилог закључку да се ове реченице морају узимати у обзир кад се говори о временској реченици у савременом српском стандардном језику.

Сада, кад имамо три типа реченица које се јављају с потенцијалом и везницима примарно временским који се могу јавити између управне и зависне клаузе – погодбене, временске с временском употребом потенцијала и временске с модалном употребом потенцијала – нужно се поставља питање могу ли се те реченице и како се могу идентификовати, тј. међусобно разликовати. Временске реченице за исказивање неререференцијалне прошлости лако се идентификују јер се увијек може утврдити постојање једног од два момента који их идентификују: исказивање прошлости, а онда и неререференцијалност у њима исказане радње⁸. А оне се формално могу подударати са условним само уколико је посриједи везник *кад* и потенцијал у обје клаузе. Разликовање ових временских реченица од временских реченица с модално употријебљеним потенцијалом не представља проблем пошто се модална употреба потенцијала разликује од транспонованог потенцијала: транспоновани потенцијал реферише о прошлости, а модални у свим наведеним временским реченицама има будућу временску перспективу.

Остаје једино проблем разликовања двије врсте реченица с везником *кад* и модално употријебљеним потенцијалом: условних и временских реченица с тим везником и потенцијалом у обје клаузе, кад уз везник нема кореферента који би упућивао на његово временско значење. Такав случај илуструју слjedeћи примјери.

[7]

1. Али Љубомир Маџар сматра да *би* део те задивљујуће очараности одмах *био смањен*, ако не би и ишчезао, *кад би* вам се успут *јредочио* огромни хрватски спољни дуг (НИН 11. 03. 2010, 34).
2. Одговорио сам му, шта *би рекли* пешаци, *кад би чули* како се ми нећкамо. А они под таквим приликама живе стално. Уосталом, ако шта буде, он ме може увек одменити (С. Јаковљевић, *Српска шрилогија*, 83, АСК).
3. Сећам се његове, готово фанатичне одбојности према механизмима, и питам се шта *би* он данас *рекао кад би чуо* аутоматски клавир, грамо-

---

⁸Треба напоменути да неререференцијалност није искључена ни код временских реченица модално употријебљеним потенцијалом [6].

фон, радио, а да не споменем чудовишни биоскоп! (Пупин, *Од њашињака до учењака*, 75, АСК).

4. *Пошто бисте уиџердили* како је крај радног времена прилично произвољна категорија, *крнули бисте* кући (Оташевић: Политика).

У српском језику, рекосмо, често се јављају условне реченице са везником *кад* и обликом потенцијала у управној и зависној клаузи. С друге стране, видјели смо да се временске реченице овакве граматичке структуре јављају ријетко. Зато се реченице овакве граматичке структуре најчешће разумијевају као условне. Само изузетно у неким примјерима, какви су ови по моме мишљењу, временска компонента везника *кад* није сасвим потиснута. Да је тако могуће схватати реченице у овим примјерима, даје нам право чињеница да у српском језику заиста имамо и временске реченице с модално употријебљеним потенцијалом у зависној и управној клаузи, са везником *кад* с временским значењем, какав случај илуструју два примјера из групе [6]. Слична ситуација је и у овдје четвртном примјеру, гдје се у реченици налази везник *пошто*. Он је данас подједнако чест у узрочним и временским реченицама, стога у овом случају немамо могућност да разријешимо хомонимију. Овдје бих само у виду напомене рекао да ово није и једини случај да се у синтакси не може са сигурношћу разријешити хомонимичност неке конструкције.

Све речено може се свести на сљедеће. Познато је да се у савременом српском језику јављају сложене реченице с обликом потенцијала у обје клаузе и временским везницима. У једном случају потенцијал се временски трансформише и реченицама се, са различитим временским везницима, исказују прошле неререференцијалне радње; у другом случају потенцијал има модалну вриједност и ради се о погодбеним реченицама; ту се јавља искључиво везник *кад*.

Међутим, у српском језику се јављају и временске реченице с обликом потенцијала с модалним значењем у једној или обје клаузе и неким од временских везника. Могу се издвојити три подтипа таквих реченица. У првом типу у управној клаузи је у предикату модално употријебљен потенцијал, а у временској неки временски глаголски облик [4]. У другом типу је обрнуто: у управној клаузи је неки временски глаголски облик, а у временској је модално употријебљен облик потенцијала [5]. Најчешће су, па и најзанимљивије, временске реченице са модално употријебљеним потенцијалом у обје клаузе и неким од временских везника међу њима; дакле и потенцијал и везник чувају своје примарно значење [6]. Ни оне се ипак не јављају посебно често. Ово, дакле, нису ни погодбене рече-

нице с везником *кад*, ни временске реченице за исказивање неререференцијалне прошлости – о једним и другим у литератури је већ писано.

Поставља се питање како се ове реченице разликују од временских реченица с потенцијалом за исказивање неререференцијалне прошлости, на једној страни, и од погодбених реченица – кад клаузе спаја везник *кад*, на другој страни. Од временских реченица за исказивање неререференцијалне прошлости ове реченице се релативно лако разликују, модална и временска употреба потенцијала се препознаје; оне се смјештају у различите контексте, оне с временском трансформацијом потенцијала реферишу о прошлости, док реченице с модалним потенцијалом имају будућу временску перспективу. Кад је посриједи везник *кад*, онда су ове реченице хомонимичне и с погодбеним реченицама. Та хомонимија се најсигурније разрешава ако је уз везник нека ријеч која упућује на вријеме (*одмах, онда*) или у оквиру ширег контекста. Није увијек могуће разлијешити хомонимичност таквих реченица, што није једини случај у синтакси. Истина, овакве реченице се чешће разумијевају као погодбене; томе је могла дјелимично допринијети и граматичка литература, која и не помиње реченице такве структуре с временским значењем. Кад је посриједи везник *йошћо* у оваквим реченицама, треба имати у виду да се и оне, као и временске реченице с временским глаголским облицима, доводе и у однос са узрочним реченицама. И ту се не може увијек чврсто разграничити значење уколико уз везник *йошћо* нема какве ријечи која упућује на његову временску интерпретацију (*одмах, шек, убрзо*).

Иако се овакве реченице јављају у различитим функционалним стиловима, иако се јављају, истина ријетко, и у књижевним дјелима која припадају српској класици, наша граматичка ни лингвистичка литература нису забиљежиле овај тип временске реченице. Разлог за то је свакако и у чињеници да се оне јављају релативно ријетко у језику. Међутим, у језику штампе нашло се доста примјера са оваквим реченицама. То би могло говорити и о томе да у савременом српском језику расте фреквенција њихова. Чињеница да се ове временске реченице, с потенцијалом у обје клаузе, јављају релативно често у језику данашње штампе, да се јављају и у књижевноумјетничком стилу, кроз двадесети вијек, упућује на закључак да је њихова појава у посљедње вријеме у порасту и да их, али и друга два помињана типа, мора регистровати и наша граматичка литература.

Литература

- АНТОНИЋ 2001 – Ivana Antonić, *Vremenska rečenica*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- ГРИЦКАТ 1998 – Ирена Грицкат, „Потенцијал у служби исказивања хаби-туалности“, *Јужнословенски филолог LIV*, Београд, 35–40.
- ИВИЋ 1995 – Milka Ivić, „О srpskohrvatskim pogodbenim rečenicama“, Milka Ivić, *Lingvistički ogledi* (1983), Beograd, 143–151.
- ИВИЋ 1995a – Milka Ivić, „Načini na koje slovenski glagol ovremenjuje ponavljanu radnju“, *Lingvistički ogledi* (1983), Beograd, 37–55.
- КРАВАР 1985 – Мирослав Кравар „Модална типологија хипотетичкога периода у хрватско-српском језику“, *Научни сасијанак славистија у Букове дане* 14, Београд, 11–20.
- МИЛОШЕВИЋ 1970 – Ksenija Milošević, *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, ANUBiH, Djela, knjiga XXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 24, Sarajevo.
- МРАЗОВИЋ 2009 – Pavica Mrazović, u saradnji sa Zorom Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- МУСИЋ 1896 – August Musić, „Kondicional u hrvatskom jeziku“, *Rad JAZU CXXVII*, Zagreb, 141–209.
- МУСИЋ 1898 – August Musić, „Rečenice s konjunkcijom *ako, neka, li* u hrvatskom jeziku“, *Rad JAZU CXXXIV*, Zagreb, 1–79.
- ПИПЕР 1998 – Предраг Пипер, „О кондиционалности у простој реченици“, *Јужнословенски филолог LIV*, Београд, 41–58.
- РАДОВАНОВИЋ 1978 – Милорад Радовановић, „Потенцијал II у српскохрватском језику“, *Зборник за филологију и лингвистику XXI/2*, Нови Сад, 153–161.
- СТАНОЛЧИЋ И ПОПОВИЋ 2005 – Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамаџика савременог српског језика*, пето издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- СТАНОЛЧИЋ 2010 – Живојин Станојчић, *Грамаџика српског књижевног језика*, Креативни центар, Београд.
- СТЕВАНОВИЋ 1991 – Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик 2. Синџакса*, пето издање, Научна књига, Београд.
- ТАНАСИЋ 2005 – Срето Танасић, „Синтакса глагола“, Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синџакса савременог српског језика. Просија реченица*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд.

ТАНАСИЋ 2012 – Срето Танасић, „Из проблематике реченица с везницима *кад*, *док* и *чим*“, *Из синџаке српске реченице*, Институт за српски језик САНУ и Београдска књига, Београд, 127–144.

Извори и скраћенице

- АНДРИЋ – Иво Андрић, *Травничка хроника*, Нолит, Београд, 1983.
- АСК – *Анџологија српске књижевности*, дигитална библиотека Учительског факултета у Београду.
- ВУКСАНОВИЋ, Миро Вуксановић, *Семол гора*, Београдска књига, Београд, 2011.
- ДУЧИЋ – Јован Дучић, *Благо цара Радована*, Свјетлост, Сарајево, и Прогреса, Београд, Сарајево, 1969.
- НИН – *НИН, Недељне информативне новине*, Београд.
- П. – *Полиџика*, дневни лист, Београд.
- ТОПИЋ – Бранко Топић, *Доживљаји Николејине Бурсаћа*, Сабрана дела Бранка Топића 5, Београд, 1983.
- ЦРЊАНСКИ – Милош Црњански, *Сеобе*, прва књига, Нолит, Београд, 1973.

Срето З. Танасић

К ВОПРОСУ О ВРЕМЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ С ПОТЕНЦИАЛОМ В СКАЗУЕМОМ

Резюме

В настоящей работе речь идет о предложениях с формой потенциала /сослагательного наклонения/ в сказуемом и временными союзами между клаузами. Автор указывает на некоторые типы временных предложений, о которых в нашей лингвистической литературе до сих пор не было речи. Известно, что в сербском языке имеются временные предложения с формой потенциала, в которых выражается неререференциальное прошлое, и условные предложения с формой потенциала в обеих клаузах с союзом *кад*. В данной работе рассматриваются предложения, в которых имеется в одной или в обеих клаузах форма потенциала с модальным значением, где между клаузами наличествует какой-нибудь первично временной союз. Среди них особенно выделяются интересующие нас временные предложения с модально употребленным потенциалом во временной клаузе и

предложения с модально употребленным потенциалом в обеих клаузах. В таких предложениях потенциал сохраняет свое модальное значение, а союз сохраняет свое временное значение. Автор, на основании анализа языкового материала, пришел к выводу, что здесь речь идет о временных предложениях, и предлагает тезис, направляющий на наличие в современном сербском языке тенденции, согласно которой действие главной клаузы, относительно времени, детерминируется временной клаузой с формой потенциала в его первичном, модальном значении.

Ключевые слова: сербский язык, сложное предложение, временное предложение, условное предложение, потенциал/ сослагательное наклонение / , временные союзы.